

Akadyjska pieczęć cylindryczna

Okres obejmujący lata około 2400–2200 p.n.e. to w dziejach cywilizacji dawnej Mezopotamii czasy dominacji plemion wschodniosemickich, które utworzyły na ogromnym obszarze silne imperium z ośrodkiem stołecznym w Agade/Akadzie¹. Powstało wówczas wiele doniosłych koncepcji i osiągnięć artystycznych, których znaczenie cenić musimy po dzień dzisiejszy. Z epoki tej pochodzą te miary dzieła, co słynna stela Naramsina czy portretowa głowa Sargona, twórcy akadyjskiej dynastii (przypisywana jest ona nieraz także jego wnukowi, Naramsinowi). Wysoki poziom ówczesnej sztuki portretowej poświadcza i inne zabytki, mniejszej może klasy i oddające cechy postaci, które nie uzyskały tak ogromnego znaczenia historycznego jak Sargon czy Naramsin.

W epoce tej ogromne było też znaczenie gliptyki. Pieczęcie cylindryczne z dekoracją rytą na ich powierzchni pozwalały na odtwarzanie w plastycznym materiale (takim jak glina) całych fryzów dekoracyjnych. Odciski pieczęci tego typu służyły również do zabezpieczania zawartości rozmaitych pojemników. Pieczęcie cylindryczne okresu akadyjskiego stanowią jedno z największych osiągnięć tej dziedziny wytwórczości. Odznaczały się one dużą doskonałością techniczną i precyzją wykonania zróżnicowanych tematycznie scen. Za pomocą dość głębokiego reliefu starano się dokładnie opracować szczegóły realistycznie traktowanego tematu (choć nie brak też pieczęci wykonanych bardziej schematycznie, z tendencją do linearnych uproszczeń), przechodząc od wcześniejszego stylu dekoracyjnego do realistycznego. Pieczęcie miały wówczas na ogół dość znaczne rozmiary; posiadały zazwyczaj około 4 cm wysokości. Wykonywano je najczęściej ze steatytu, lapis-lazuli, marmuru, jadeitu, serpentynitu, granitu. Rzadziej stosowano między innymi kalcyt, hematyt, kornalin lub wypaloną glinę. W bogatej tematyce scen z pieczęci cylindrycznych mieszczą się przedstawienia zwierząt, walki bogów i herosów ze zwierzętami

¹ Por. J. Śliwa, *Sztuka i archeologia starożytnego Wschodu*, Warszawa 1997, s. 295-303 oraz idem, [w:] *Wielka Historia Świata*, t. 2, Kraków–Warszawa 2005, s. 197-204.

Akadyjska pieczęć cylindryczna. Serpentyt, wys. 2,9 cm, średnica 1,9 cm. Ok. 2200 roku p.n.e. Fot. Jakub Śliwa i Paweł Gąsior

(Enkidu i Gilgamesz), sceny mitologiczne (na ogół trudne do zinterpretowania), procesje bogów i charakterystyczne sceny prezentacji ofiarnika przed obliczem bóstwa.

Bardzo ciekawy przykład pieczęci cylindrycznej pochodzącej z okresu akadyjskiego znajduje się również w dawnej kolekcji uniwersyteckiego Gabinetu Archeologicznego. Jak wynika z odnalezionej niedawno notki, ofiarodawcą pieczęci cylindrycznej był w roku 1911 Zygmunt Radziwiński (1843–1928), historyk i heraldyk, zasłużony badacz genealogii rodów kresowych, a także archeolog². Pieczęć wykonana jest z serpentyt, jej wysokość wynosi 2,9 cm, średnica 1,8 cm. Zabytek ten jest niezwykle interesujący i zasługuje na baczniejszą uwagę, choć z całą pewnością nie należy do wybitnych arcydzieł akadyjskiej gliptyki³.

Powierzchnia pieczęci, o wyraźnych śladach zużycia, pokryta jest dość staranną dekoracją, wydobytą stosunkowo głębokim rytem. Jej tematyka to typowa scena adoracji boga-słońca prawdopodobnie przez inne bóstwa⁴, ewentualnie scena prezentacji ofiarnika przed obliczem bóstwa w obecności innych postaci. Z prawej strony przedstawienia (opis według odcisku) znajduje się siedzące na tronie bóstwo

² Zob. *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Kraków 1987, s. 108–110 (S. K. Kuczyński). Wraz z pieczęcią cylindryczną Zygmunt Radziwiński ofiarował wówczas także do naszej kolekcji pojedynczego skarabeusza (jest to XIX-wieczny falsyfikat, o którym wspominamy oddzielnie) z wyraźnym stwierdzeniem, iż są to znaleziska z Radzimina pow. Ostróg na Wołyniu, gdzie ofiarodawca jako właściciel okolicznych gruntów rozkopał w latach 1876–1881 kilka kurhanów. Kontekst taki należy jednak zdecydowanie wykluczyć; są to zapewne zabytki z niewielkiej dworskiej kolekcji rodziny Luba-Radziwińskich. Por. także w niniejszym tomie, s. 173–175.

³ Nr inw. 626. Pieczęć była już wcześniej publikowana, zob. J. Śliwa, *The Cylinder Seal from the Collection of the Department of Mediterranean Archeology of the Jagiellonian University*, *Recherches Archéologiques de* 1975, s. 67–68; idem, *Katalog* 1976, nr kat. 1, s. 25. Por. także B. Kaim-Malecka, *Catalogue des intailles orientales des Musées polonais*, „Acta Archaeologica Lovaniensia” 32, 1993, nr 5, s. 60.

⁴ Por. H. Frankfort, *Cylinder Seals. A Documentary Essay on the Art and Religion of the Ancient Near East*, London 1939, s. 101 i n. oraz D. Collon, *First impressions. Cylinder Seals In the Ancient Near East*, Chicago–London 1988, s. 32–35.

solarne (Szamasz?), trzymające kubek lub puchar w prawej dłoni; dłoń lewa usytuowana jest na wysokości pasa. Po lewej, na wprost siedzącego boga stoją obok siebie trzy inne postacie zwrócone ku niemu twarzami, każda z rękami w innym układzie (kolejno: postać bliżej bóstwa siedzącego na tronie trzyma lewą ręką wyciągniętą ku przodowi, prawą zgiętą przy ciele; następna sylwetka trzyma prawą rękę opuszczoną ku dołowi, lewą zgiętą przy ciele; postać skrajna z lewej strony sceny trzyma lewą ręką zgiętą w łokciu i uniesioną ku twarzy, prawą zgiętą przy ciele). Z prawej strony przedstawienia za plecami postaci siedzącej na tronie znajduje się uproszczony symbol astralny – rysunek gwiazdy umieszczonej na długim tronie⁵. Odciskając pieczęć w plastycznym materiale i powielając opisaną scenę w charakterze ciągłego pasa, znak ten stanowił jednocześnie jej linię graniczną. W opisie powyższej sceny zwrócić należy uwagę na dość istotne szczegóły ikonograficzne, jak szaty przedstawionych postaci, zakończone frędzlami (pionowo ryte kreski), oraz szata siedzącego bóstwa, ukośnymi zwojami spowijająca dolną część ciała aż po pas. Istotny jest również zarys tronu. Głowa siedzącego bóstwa nie jest zbyt czytelna, widoczne są natomiast elementy uczesania pozostałych sylwetek: ich włosy upięte w kok przepasane są rodzajem taśmy ozdobnie związanej z tyłu głowy.

Zarówno tematyka opisanej sceny, jak i jej cechy stylistyczne oraz ikonograficzne pozwalają na datowanie pieczęci krakowskiej na schyłek okresu akadyjskiego w dziejach sztuki mezopotamskiej (ok. 2200 roku p.n.e.)⁶. Jest to jeden z nielicznych przykładów zabytków tego typu w polskich zbiorach: oprócz naszej pieczęci cylindrycznej w kolekcjach polskich znajdują się jedynie trzy inne zabytki gliptyki akadyjskiej⁷. Podnosi to w znacznym stopniu wartość i znaczenie naszej unikalnej wręcz, choć tak niepozornej pieczęci.

⁵ Na temat tego symbolu zob. H. Frankfort, *Cylinder Seals...*, s. 92 i przedstawiona tamże dyskusja oraz R. M. Boehmer, *Die Entwicklung der Glyptik während der Akkad-Zeit* (Untersuchungen zur Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, Bd. 4), Berlin 1965, il. 441 i 442.

⁶ Por. R. M. Boehmer, *Die Entwicklung...*, oraz A. Moortgat, *Vorderasiatische Rollsiegel. Ein Beitrag zur Geschichte der Steinschneidekunst*, Berlin 1966, tabl. 28, s. 199-201.

⁷ W zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Czartoryskich w Krakowie oraz Muzeum Okręgowego w Częstochowie. Zob. B. Kaim-Malecka, *Catalogue...*, s. 60-61, nry 3-6.